

Tot leringe, maar niet tot vermaak...

Origineel is de titel „Recht en Slecht” niet, maar zij doet het goed als motief voor een expositie die op 22 mei a.s. in het gebouw van de Gemeentelijke Archiefdienst alhier wordt geopend. Zij toont de resultaten van een onderzoek dat in 1970 door een paleografische werkgroep werd begonnen in

Misdaad motief van expositie

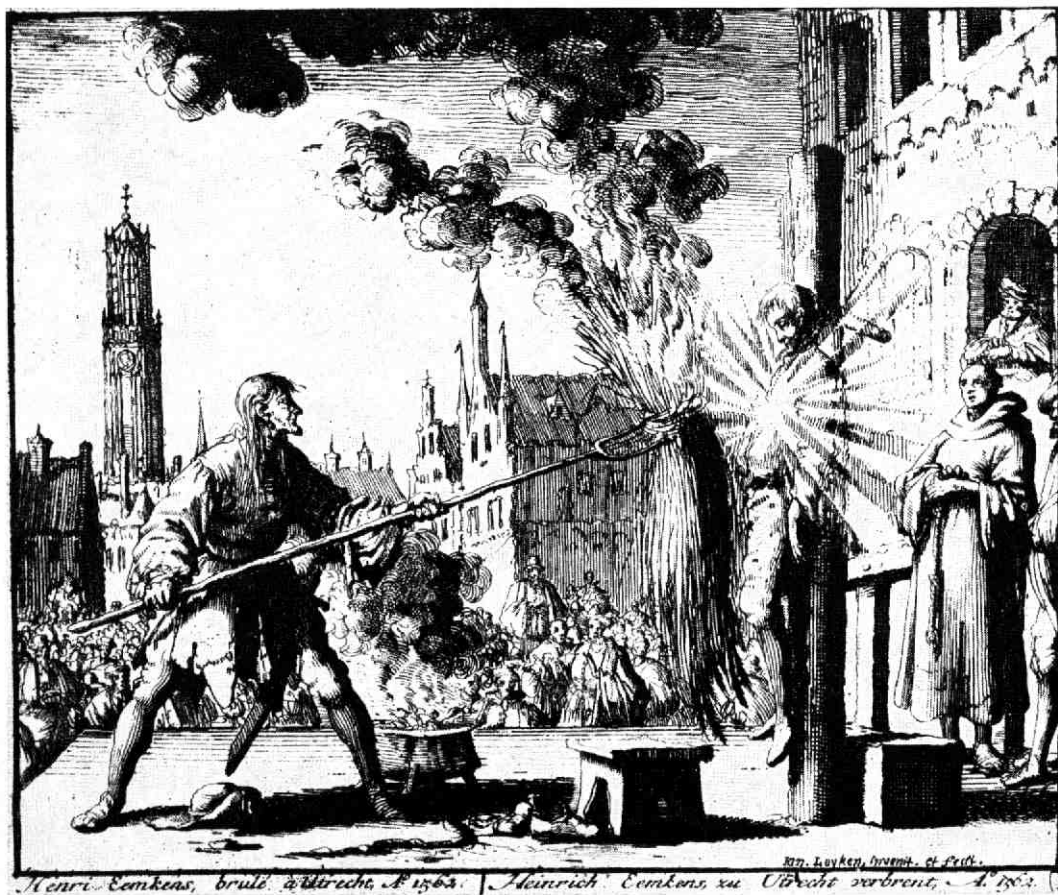
de criminele informaties van de schout en in het sententieregister van het Utrechtse gerecht tussen 1550 en 1575.

Wat is er gedaan? Tien leden van deze werkgroep transcribeerden archiefstukken, verhoren van verdachte personen door de schout, die in het Utrechtse

stadsarchief bewaard worden (archief I, nr. 657). Hieruit werd bekend wie de overtreders waren, wat hun misdaad precies was en hoe zij tot hun vergrijp gekomen waren. Kortom: er ontstond een beeld van de achtergronden van de misdaad in die periode van 25 jaar.

Vervolgens werden zo getrouw mogelijke afschriften van de vonnissen, die door burgemeesteren en schepenen der stad in die jaren werden gewezen, gemaakt. Zo kreeg men ook een idee van de straf, die gegeven werd, van de motivering die aan de eis van de schout ten grondslag lag, van de verschillen tussen eis en straf.

Afbeelding van de terechtstelling van de Wederdoper. Hendrick Eemken in 1562. (G.A.U. Hist. atlas Q 62.1)

Henri Eemkens, brûlé à Utrecht, le 1562. | Heinrich Eemkens zu Utrecht verbrant, A. 1562.

Toen alle gegevens op papier stonden, werd de gedachte om aan de verkregen „registratie van misdad en straf” in het Utrecht van zo'n 400 jaar geleden een tentoonstelling te wijden, geboren. Deze onderneming kon alleen maar tot een goed einde worden gebracht dank zij de spontane medewerking van andere instanties, o.a. het Centraal Museum en de Amsterdamse Vrije Universiteit. Deze inmenging van „buiten af” dwong ook tot hernieuwd en aanvullend onderzoek in en buiten Utrecht. Er werden rechtshistorische bronnen geraadpleegd, grafieken gemaakt en het was mogelijk een onderverdeling te maken van straffen in lichte, zwaardere en doodstraffen. De misdadigers zelf kwamen in al hun triestheid als het ware tevoorschijn. Arm en soms ook jong zwierven zij van de ene plaats naar de andere en vervielen vaak van kwaad tot erger.

Herman Floriszoon, geboren te Nijmegen, had in mei 1557 geld gestolen uit de buidel van een jonge vrouw, die met kaas en boter op de markt stond. De schout nam dit vergrijp hoog op en eiste dat Herman voor de tijd van 6 jaar uit de stad moest worden verbannen, op straffe van plaatsing op de kaak (= houten platform) en geseling.

Veel erger in dat zelfde jaar was de misdad van ene Rochus Reyerszoon, alias Stalebeen, die zich samen met enkele anderen op „prophane ende ongewijde plaetsen” aan diefstal schuldig gemaakt had en uit een kerk (welke wordt niet vermeld) een kelk, pateen en geld wist te ontvreemden. De schout liet de bestraffing van de kerkrover graag aan burgemeesteren en schepenen over, die zeer streng vonnisten. Rochus moest „mitter koerde” (= aan de galg) worden gestraft, terwijl boven zijn lichaam een houten kelk werd aangebracht als bewijs voor de toeschouwers, dat de kerkroof hem zwaar werd aangerekend.

Een opvallend misdrijf werd in de zomer van 1560 gepleegd door Jan Symonzoon, die in de buurt van Antwerpen geboren was. Hij werd ervan beschuldigd in de bisschopsstad „Duytsche Liedekes” soo geestelijck als weerlick” te hebben verkocht en in het openbaar geveild. De straf komt ons bepaald licht voor: de liedjes worden in beslag genomen en Jan moet onmiddellijk de stad verlaten.

Simuleren kwam nogal eens voor. In september 1563 had Philips de Buge het in dit opzicht nogal bont gemaakt. Dat hij gebedeld had, was tot daar aan toe. Veel erger was, dat hij het daarbij had laten voorkomen alsof zijn hand „geleempt of geminct en ware, als die niet en is”, dat hij op deze wijze „d'selve bedelerie een coluer” had gegeven en ten slotte dat hij zich bediende van een certificaat waarop stond, dat hij al zijn goederen kwijtgeraakt was „om die goeden luyden alsoo tot aelmoessen te pronocheren”. Dat hij na een gevoelige geseling op de kaak voor goed de stad werd uitgezet valt dan nog meer! De straffen varieerden

van verbanning uit de stad tot de dood door het vuur. De „snijder” Hendrick Eemken, die bekend dat hij met het „doopsel” dat hij in zijn jeugd ontvangen had niet meer tevreden was en die zich opnieuw had laten dopen door - zoals in de aanklacht vermeld wordt - „vreemden ende ketterschen leeraers, lerende contrarie onsen heyligen crystelicken gelove”. Bovendien had hij geheime bijeenkomsten bezocht en was hij niet te bewegen om van de dwalingen zijns weegs terug te keren. De schout eiste executie „mitten viere” omdat het plakkaat van Zijne Koninklijke Majesteit (Philips II) dat voorschreef, alsmede verbeurd-verklaring van al zijn goederen. Burgemeesteren en schepenen vonnisten conform op 10 juni 1562.

Wederdopers werden, zoals hieruit blijkt, streng aangepakt. Twee dames wisten aan de dood te ontkomen, omdat zij zich met succes beriepen op „die brieven van gratie bij de hoocheyt van de hertoginne van Parma”. Misschien ontvingen zij genade omdat zij zich van de „ketterschen opinyen” hadden bekeerd. Vermoedelijk werd hen daarom ook de wat merkwaardige straf opgelegd om na de dag van het vonnis (10 december 1562) gedurende drie jaar in de stad te blijven en in die tijd in „hoor parochiekercke alle sonnendage te horen 't sermoen ende hoochmisse”.

Een ander tragische gebeurtenis: Juth Aertsdochter, weduwe van Jan die heylige Backer heeft tegen betaling op 30 januari 1554 in de Dom een kind te vondeling gelegd. Zij kende de moeder nauwelijks maar had alles willen doen om het kind te redden. Omdat zij niet in staat was het kind zelf te verzorgen - zij was weduwe - was zij met het kind op haar arm naar de Dom gelopen en had het bundeltje daar neergelegd. Op een afstand bleef zij kijken hoe iemand zich over het vondelingetje zou ontfemen, maar het liep allemaal anders. Zij werd door de rakkers van de schout gepakt en hoorde al spoedig dat de doodstraf tegen haar geëist werd. Deze eis was vergezeld van het advies om na Juth's dood haar goederen verbeurd te verklaren en uit de opbrengst het kind te alimenteren tot de moeder „gemonstreert” was. Maar gelukkig ontliet zij deze straf. Wel werd zij op de kaak gesteld „mit een poep in haer arm” zodat ieder kon zien wat zij gedaan had; ook werden haar bezittingen ten behoeve van het kind „verbonden”.

Vermoedelijk mocht zij het leven behouden omdat de heren van het gerecht bij het bepalen van de straf op 27 februari 1554 rekening wilden houden met het feit, dat ene Gerrit Gerritszoon uit Jutphaas zijn persoon en goederen tot haar ondersteuning wilde verbinden en daarmede een eerlijke en reële „executie” van het vonnis garandeerde.

Deze gebeurtenissen en nog vele andere kunt u tegenkomen bij een bezoek aan de expositie „Recht en Slecht” die van **22 mei tot 3 juli a.s.** van 10-16

uur geopend is (zaterdags van 9-12 uur, zondags gesloten).

U zult dan een indruk krijgen van enkele facetten van het leven van onze voorouders en de rol die misdaad en straf daarin speelden. Ter leringe, wel te verstaan, helaas niet tot vermaak!

A. Graafhuis

WIE WEET WAAR? (2)

De tweede opgave in de puzzelreeks heeft ook betrekking op de stad Utrecht. Weet u waar het is? Uw oplossing kunt u - uiterlijk 11 juni - sturen aan de Vereniging Oud-Utrecht, Alexander Numankade 199 te Utrecht. Onder de goede oplossingen zal opnieuw een Hornhovius-kaartmap verlost worden.

restauratie van 1901 - 1931" en „Tekeningen en foto's", in totaal 159 blz. beslaand - is voor f 20,— verkrijgbaar bij het Informatie Centrum Utrecht aan de Lange Jansstraat 5.

Artikelen

Dit keer wil ik nog drie artikelen over heel verschillende onderwerpen signaleren, die in 1974 verschenen zijn. Het zwaarste staat in de *Verslag en Mededeelingen van de Vereeniging tot Uitgaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht* (XIV, nr. 1, 71-125), onder het opschrift Adviezen van juristen van de universiteit van Orléans over het bestuur in het bisdom Utrecht, 1316. *Cornelia M. Ridderikhoff* behandelt daarin een kwestie waarover de kanunniken in de stad Utrecht zich in de winter van 1315 op 1316 e.g. opgewonden moeten hebben. Aanleiding was de door geweldadige actie van de burgerij afgedwongen uittocht van het St.-Walburgskapittel uit Tiel naar Arnhem. De bisschop had na overleg met het Domkapittel die verhuizing goedgekeurd. Alléén met het Domkapittel - dat was de bron van het conflict. Oudergewoonte bestuurden de andere kapitels in de stad het Utrechtse bisdom immers mee. Dat was echter een unieke toestand vergeleken met andere bisdommen, en dus was het te verwachten dat het Domkapittel telkens weer probeerde de elders geldende hoofdrol te gaan spelen, maar even vanzelfsprekend was 't dat de andere kapitels zich daartegen met hand en tand te weer stelden. Beide partijen wendden zich daarom in 1315 tot de universiteit van Orléans die destijds een beroemd juridisch centrum was. Voor de bestudering van „het oude Utrechtse gezelschapsspel vier plus één is één", zoals de schrijfster de functionering van de hoogste bestuurslaag in het bisdom omschrijft, bieden de afgedrukte adviezen en haar uitvoerige inleiding belangrijk materiaal.

★

De bijdrage van *Alfred M. M. Dekker*, *Three unknown „Cantilenae Martinianae" by Georgius Macropedius: a contribution to the study of the Utrecht Carmina scholastica*, ter ere van het 500-jarig jubileum van het Stedelijk Gymnasium verschenen in *Humanistica Lovaniensia* (XXIII, 188-227), bevat eveneens bronnen, namelijk de tekst van enkele tot nog toe onbekende liederen die deze rector van de Hiëronymusschool voor zijn leerlingen dichtte en toonzette en die zij op de vooravond van het St.-Maartensfeest plachten op te voeren. Meestal behandelde Macropedius daarin religieuze thema's, maar één van de tot nu toe bekend geworden liederen is een lofzang op de stad Utrecht. Dekker vermoedt dat het in de jaren 1541-1545 geschreven is, en vindt het een in dit door humanisten veel bedreven genre uitstekend werk.

Boekenschouw

Wie enkele jaren geleden de rondleiding van Haakma Wagenaar heeft meegemaakt, waarbij hij aan buiten- en binnenkant van de Domtoren als een detective de bedoelingen van de bisschoppelijke torenbouwers naging om hen als vestingbouwers te ontmaskeren, of wie alleen maar in de pers heeft gelezen dat hij deze boeiende visie heeft vastgelegd in een memorandum aan Burgemeester en Wethouders van Utrecht, in wier opdracht hij de bouwgeschiedenis van de Domtoren moest onderzoeken met het oog op de inmiddels afgesloten herstellingen, heeft wellicht iets aan de volgende mededeling. Zijn „Memorandum Domtoren", in drie delen - „Architectuur en bouwgeschiedenis", „De